

цілісних СТК з різною ефективністю функціонування, мають забезпечити створення актуальних моделей просторого розвитку та регіональних взаємодій.

Література.

1. Білоконь Ю.М. Регіональне планування (теорія і практика) / За ред. О.І. Фоміна. – К.: Логос, 2003. – 246 с.
2. Бочаров Ю.П., Фильваров Г.И. Производство и пространственная организация городов. – М.: Стройиздат, 1987. – 256 с.
3. Паламарчук М.М., Горленко И.А., Яснюк Т.Е. Минеральные ресурсы и формирование промышленных территориальных комплексов. – К.: Наукова думка, 1978. – 219 с.
4. Питюренко Е.И. Системы расселения и территориальная организация народного хозяйства. – К.: Наукова думка, 1983. – 139 с.
5. Подгрушный Г.П. Формирование социального потенциала промышленных предприятий как важное направление социологизации производства регионов // Методологические проблемы современной географии: Сборник научных трудов. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 131-134.
6. Фомин И.А. Город в системе населенных мест. – К.: Будівельник, 1986. – 111с.
7. Экономико-географический комплекс крупного города (на примере г. Киева) / Н.Д. Пистун, В.Н. Пересекин, Н.Я. Мижега и др. – К.: Вища шк., 1989. – 136 с.

О. В. Гладкий

АГЛОМЕРАЦІЙНІ ФОРМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Агломерації виступають одними з найбільш складних форм територіальної організації суспільства, оскільки носять характер емерджентної, внутрішньо структурованої, багатокomпонентної системи і створюють додатковий соціально-економічний (синергетичний, агломераційний) ефект завдяки зростанню економічної активності населення, підвищенню продуктивності праці, темпів розвитку науково-технічного прогресу, рівня комплексності господарства і територіальної інтеграції його елементів тощо. Їх суспільно-географічне дослідження є вкрай важливим та актуальним з огляду на високу ефективність функціонування цих утворень, яка сприяє розвитку господарського комплексу країни в цілому.

Дослідженню агломераційних утворень присвячені праці багатьох вчених. В Україні, зокрема: І. О. Горленко, А. І. Доценко, В. І. Захарченко, С. І. Іщук, Л. М. Корецький, О. К. Кузьмінська, Р. І. Литвиненко, К. В. Мезенцев, В. І. Нудельман, Я. Б. Олійник, М. М. Паламарчук, Ю. М. Палеха, Г. П. Підгрушний, М. Д. Пістун, Ю. І. Пітюренко, Л. Г. Руденко, А. В. Степаненко, Д. М. Стеченко, О. Г. Топчієв, О. І. Шаблій. Серед російських вчених агломерації досліджували М. Т. Агафонов, А. П. Бур'ян, В. Г.

Давидович, Г. М. Лаппо, Л. Е. Лімонов, І. В. Пилипенко, А. Ю. Пробст, М. О. Слука, А. Т. Хрущов, М. Д. Шаригін, а серед європейських та американських – С. Джонс, М. Енрайт, Н. Калдор, Г. Кларк, А. Маршалл, К. Матсіяма, Е. Міль, М. Портер, Д. Старрет, Ж.-Ф. Тісс, М. Фельдмен, М. Фуджита, Р. Холл. Однак, в якості окремих форм територіальної організації суспільства в ринкових умовах агломераційні утворення детально не розглядались.

Саме тому об'єктом даного дослідження є агломерації, як специфічні форми територіальної організації суспільства, а предметом – особливості їх формування і розвитку в ринкових умовах та механізми створення додаткового економічного ефекту від агломерування. Метою дослідження є висвітлення функціонально-структурних особливостей агломераційних форм територіальної організації суспільства, а завданнями – встановлення сутності агломераційних утворень, закономірностей їх формування та принципів розвитку, визначення їх характерних рис та розкриття механізмів формування додаткового економічного ефекту розвитку.

Агломераційні форми територіальної організації суспільства в трактуванні різних наукових шкіл виступають компактною щільно урбанізованою та концентрованою територією, в межах якої знаходиться декілька міст різного рангу та функціонального типу і відбувається перерозподіл господарських функцій між центральними і периферійними територіями, зміна механізмів формування економічної ефективності господарювання [1].

Ядра агломерацій характеризуються одночасно найвищими показниками антропогенної перетвореності ландшафтів, концентрації населення, розвитку динамічного ринкового середовища, піонерністю, прогресовизначальністю, модульністю, репрезентативністю тощо. Вони формуються на постіндустріальних засадах господарювання. Найбільший пріоритет в них отримують галузі соціального комплексу, ринкової інфраструктури, науки, інформаційної та комунікаційної діяльності, формуючи цим додаткові конкурентні переваги розвитку господарства та створення кращих умов для життєдіяльності людей. Тому периферійні території агломерацій визначаються більшим індустріальним розвитком, ніж ядра, оскільки мають вигідні економічні умови, зумовлені агломераційним ефектом території.

Агломераційні форми територіальної організації суспільства характеризуються також значною економічною ефективністю розвитку за рахунок використання специфічних соціально-економічних переваг, що полягають у формуванні специфічного агломераційного ефекту території [4]. Він виникає в агломераційних формах територіальної організації суспільства внаслідок підвищення рівня забезпеченості агломерованих підприємств земельними і трудовими ресурсами на приадресних периферійних територіях одночасно із утриманням високого рівня інженерного обслуговування та підтримується завдяки близькості підприємств до ліній комунікацій, а також тісній взаємодії із соціальним комплексом ядра. В результаті скорочуються

затрати на виробничий процес, поліпшується обслуговування, ефективно використовуються інформаційні ресурси та інновації.

На основі вищесказаного можна зробити висновки, що критеріями виділення агломерацій, як окремих форм територіальної організації суспільства є: 1) наявність великого багатофункціонального міста (групи міст), яке виконує функції ядра і формує навколо себе зону тяжіння; 2) наявність високоурбанізованої зони агломерування, яка має підвищену здатність до засвоєння і адаптації агломераційного ефекту; 3) формування високих абсолютних показників розвитку господарства; 4) переважний розвиток модульних наукомістких вузькоспеціалізованих виробництв; 5) розвиток специфічного агломераційного ефекту території [2; 3].

Таким чином, можна виділити фундаментальні властивості агломераційних форм територіальної організації суспільства. Їх доцільно поділити на декілька груп:

I. Територіально-розселенські властивості: 1) компактність території та формування складної концентрованої центрально-периферійної системи розселення; 2) висока урбанізованість та ущільненість поселень, яка призводить до розширення і ускладнення ядра та зони його впливу; 3) розвиток поясності і секторності в межах ядра та периферійної зони агломерування, що викликані різною функціональною спеціалізацією, урбанізацією, магістралізацією простору та особливостями адаптації периферії до впливу центрального ядра.

II. Виробничо-економічні властивості: 1) формування висококонкурентного ринкового середовища на основі ефективного використання переваг концентрації різних видів людської діяльності; 2) поширення олігополістичних фінансових та промислових груп в межах агломерацій, де ядром виступає багатогалузеве соціально розвинене місто; розвиток природних монополій (в тому числі державних) та монополістичного капіталу в агломераціях, що сформувались в старопромислових районах, де залишається значна частка сировинно- і енергоємних виробництв; 3) розвиток поліструктурності господарської діяльності, яка виражається у зосередженні великого набору різних функцій та видів людської активності на компактній території, що з часом перетворюється на модульність – розвиток невеликих диверсифікованих вузькоспеціалізованих підприємств, тісно взаємопов'язаних між собою певним виробничим процесом або спільністю науково-інноваційної, ринково-інфраструктурної бази; 4) компліментарність (взаємодоповнюваність) різних галузей людської діяльності, розвиток дифузійних процесів, їх взаємопроникнення та комплексування на основі тісних підприємницьких, аутсорсингових, ринкових, фінансових, комерційних, постачальницько-збутових зв'язків; 5) підвищення ефективності розвитку комерційно орієнтованого виробництва на периферійних агломерованих територіях (із відповідним зниженням цих показників в ядрі агломерації) через порівняно низькі витрати на земельну ренту, оплату праці найманих працівників, соціальне та інфраструктурне

обслуговування, інженерне облаштування території, високу кваліфікацію виробничого персоналу, значні переваги від наближення до осередків ринкової і підприємницької активності, науково-освітнього комплексу, ринків збуту готової продукції, активізації міжнародних зв'язків тощо.

III. Соціально-економічні властивості: 1) прогресивність функціонування соціальної сфери, розвиток її «вищих поверхів» на основі репрезентативності та концентрації важелів впливу (організаційних, фінансових, інтелектуальних), яка робить агломерацію своєрідним «полюсом росту» по відношенню до інших територій країни; 2) високий динамізм розвитку, комунікативність та інтенсивність зв'язків, що забезпечують стрімкий розвиток агломерації; 3) конгломеративність, або всебічна інтегрованість і скупченість населення та галузей соціального комплексу вищого рівня на невеликій території, їх цілісна спрямованість на формування високоприбуткового ринкового середовища та суспільна узгодженість діяльності для досягнення певної мети; 4) зростання ефективності розвитку галузей соціального комплексу в ядрі агломерації через формування висококомунікативного, антропогенно-перетвореного, глибоко інтегрованого та всебічно розвиненого соціального середовища, поширення ринкових механізмів життєдіяльності суспільства, активізацію підприємницької ініціативи, концентрацію інформаційних, науково-інноваційних ресурсів, а також ресурсів капіталу.

IV. Природно-екологічні властивості: 1) значний рівень антропогенної перетвореності ландшафтів, що призводить до загострення екологічних проблем, підвищення рівня забрудненості компонентів природного середовища та накопичення відходів; 2) низька частка природно-заповідних територій та зелених зон, площі яких постійно зменшуються через контрольовані і неконтрольовані процеси урбанізації, індустріального і житлово-комунального освоєння; 3) високі показники забруднення навколишнього середовища пересувними засобами в центральних районах агломерації внаслідок надмірної перевантаженості транспортних комунікацій, різкого збільшення рухомого складу автомобілів тощо; 4) значний рівень забруднення навколишнього середовища стаціонарними засобами на периферії агломерації внаслідок винесення з ядра екологічно шкідливих підприємств, розвиток систем комунального та інфраструктурного обслуговування урбанізованих територій.

Аналіз вітчизняного і світового досвіду досліджень агломераційних утворень дозволив виділити 11 закономірностей їх формування та розвитку [1]. Всі вони відображають особливості формування економічної ефективності в умовах агломерованого середовища. Зокрема, доцільно виділити такі закономірності: 1) приядерної та примагістральної територіальної концентрації виробництва; 2) посилення диверсифікації та спеціалізації виробництва; 3) зростання регіональної конкурентноздатності підприємств; 4) спадної економічної ефективності виробництва від центру до периферії агломерації; 5) зростання модульності виробництва при наближенні до ядра агломерації; 6) зростання працenasиченості виробництва

при наближенні до ядра агломерації і фондонасиченості – при наближенні до периферії; 7) зростання галузевої різноманітності при наближенні до ядра агломерації.

Основними принципами розвитку агломераційних утворень при цьому виступають: принцип раціонального використання переваг агломераційного ефекту території та переваг спеціалізації і концентрації виробництва; принцип пріоритетності розвитку науково-спрямованих модульних виробництв; принцип державної підтримки і економічного стимулювання розвитку пріоритетних галузей спеціалізації агломерації; принцип активізації ринкових механізмів розвитку виробництва; принцип єдності управління центральними і периферійними територіями агломерації; принцип поліпшення соціальних умов життя людей та раціонального природокористування і охорони природи.

Таким чином, агломераційні форми територіальної організації суспільства є складними об'єктами суспільно-географічних досліджень, що виступають осередками ринкових і підприємницьких сил держави, поширення інновацій і ноу-хау, активізації міжнародних зовнішньоекономічних зв'язків та формують значний додатковий соціально-економічний ефект розвитку господарства. Комплексний аналіз особливостей їх формування та розвитку з метою підтримки виявлених вище особливостей сприятиме активізації економічного життя країни, зростанню ефективності її господарського розвитку, підвищенню рівня життя та активізації ринкових відносин.

Література.

1. *Гладкий О. В.* Наукові основи суспільно-географічних досліджень промислових агломерацій : Монографія / Гладкий О. В. ; [наук. ред. С. І. Іщук] . – К. : ВГЛ «Обрії», 2008. – 360 с.
2. *Clark G. L.* The Oxford Handbook of Economic Geography. / Clark G. L., Feldman M. P., Gertler M. S. – New York, Oxford University Press, 2003. – 742 p.
3. *Fujita M.* Economics of Agglomeration: cities, industrial location and regional growth. / M. Fujita, J.-F. Thisse. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 466 p.
4. *Henderson V.* How urban concentration affects on economic growth? / V. Henderson // The World Bank development research group. - New York, 2000. – 27 p.

Л. В. Пашковська

ТРАНСПОРТНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ОСІ – ЛІНІЙНІ ФОРМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Питання розвитку територіальної організації суспільства на сьогодні є одним із основних завдань, які вирішує суспільна географія. Суть його полягає у пошуку найоптимальнішого розміщення та упорядкування матеріальних